
TE BESCHERMEN GEZICHT

Landgoed Kernhem Ede, ca. 1400 - 1900

TOELICHTING

Inhoud

1. Inleiding
2. Historische schets
3. Huidige ruimtelijk karakter en begrenzing
4. Nadere typering
5. Waardenstelling
6. Literatuur en bronnen

appendix:

7. Betekenis van een Beschermd Stads- en Dorpsgezicht
8. Rechtsgevolg
9. Richtlijnen voor toekomstig ruimtelijk beleid

1. INLEIDING

Het gebied van het huidige landgoed Kernhem heeft vanaf het Neolithicum vrijwel continue bewoning gekend. Een groot aantal uit archeologisch onderzoek naar voren gekomen nederzettingssporen wijst hierop¹.

Het merendeel van de bebouwing en structuren die we nu nog zichtbaar in het gebied aantreffen houden echter verband met de ontwikkeling, groei en transformatie van het *landgoed* Kernhem. De kern van dit landgoed bestaat uit een hoofdhuis met bijgebouwen en een grootschalige omringende tuin- en parkaanleg met daarin onder andere zichtassen, lanen, boomgroepen, parkbossen, waterpartijen, (sier)weiden en (voormalige) moestuinen. Bovendien zijn de omliggende, aan Kernhem verbonden boerderijen met erfopstallen en belendende akker- en bospercelen van belang voor de herkenbaarheid van de ontwikkelingsgeschiedenis van het landgoed. Daarnaast heeft archeologisch onderzoek diverse sporen zichtbaar gemaakt die verband houden met verdwenen onderdelen van de middeleeuwse fase van het landgoed. Getraceerd zijn de vermoedelijke omvang en situering van het kasteelterrein, het terrein van de voorburcht en de gedempte slotgracht.

In het gebied is voor wat betreft het landgoed dan ook een nagenoeg continue (opbouwende) ontwikkelingsgeschiedenis aanwijsbaar vanaf de middeleeuwen tot aan het begin van de 20ste eeuw. Deze specifieke geschiedenis, met daarin een historisch-bouwkundige, een historisch-landschappelijke én een archeologische component, vormt de kern voor de aanwijzing van het landgoed als Beschermd Stads- en Dorpsgezicht.

Zoals gezegd is een belangrijke meerwaarde gelegen in het feit dat in het gebied nog vele archeologische sporen uit nog vroeger tijden zijn aangetroffen. Daar komt nog bij dat in het gebied flora en fauna goed gedijen, ook enkele meer zeldzamere soorten.

korte motivering

Het landgoed Kernhem kan van algemeen belang worden geacht als een goed bewaard gebleven voorbeeld van een historisch gelaagde nederzettingstructuur op de westelijke flank van de stuwwal van Ede. Het landgoed bezit cultuur-, architectuur- en tuinhistorische waarden en is illustratief als synthese tussen sociaal-economische, defensieve en recreatieve achtergronden. Het geheel is zowel structureel als visueel relatief gaaf bewaard gebleven en vanwege deze gaafheid en de ouderdom c.q. gelaagdheid van de samenstellende delen een lokale en regionale zeldzaamheid.

¹ Zie hiervoor bijvoorbeeld: C.M. Soonius, Gemeente Ede, Landgoed Kernhem. Deelgebied manifestatie Fleurig; een archeologische inventarisatie en kartering, Amsterdam 1998 (Raap-rapport 350); O. Odé, *Gemeente Ede, plangebied Kernhem. Waarderend archeologisch onderzoek vindplaats 1*, Amsterdam 1997; G.H. de Boer, *Gemeente Ede, Landgoed Kernhem. Aanvullende Archeologische Inventarisatie*, Amsterdam 2000.

2. HISTORISCHE SCHETS

Kernhem in de middeleeuwen

De oudste tot op heden bekende berichten over Kernhem dateren uit het begin van de 15de eeuw, maar de geschiedenis van het goed gaat vermoedelijk verder terug. Tot 1426 was kasteel Kernhem een hofgoed van de hertog van Gelre. De opbrengst (uit akkerbouw en bosbouw) diende tot onderhoud van het hertogelijk hof. Maar er bestond naast een economisch ook nadrukkelijk een strategisch belang. Langs de grens met Utrecht aan de rand van de stuwwal was de burcht als defensieve grenspost zeer gunstig gelegen. De Stichtsen (Utrechtenaren) trokken indertijd herhaaldelijk al plunderend richting Ede. Het gebied was over het algemeen ontoegankelijk veengebied; daarnaast bood de hogere ligging op de flank van de stuwwal een ruim zicht- en schootsveld en bovendien was er altijd voldoende kwelwater in de buurt aanwezig om de slotgracht op peil te houden.

Het *middeleeuwse kasteel* was nagenoeg gelegen op de plek van het huidige landhuis en omzoomd met een *slotgracht*. Het vormde als zodanig een vooruitgeschoven verdedigingspunt van de Geldersen tegen de Stichtsen. In 1426 werd Kernhem, op dat moment onder meer bestaande uit twee pachtboerderijen en een aandeel in het Eder bos, een leengoed van de hertog van Gelre.

Kernhem in de 16de eeuw

In de loop van de 16de eeuw kwam Kernhem in bezit van het geslacht Van Arnhem, later gevolgd door een periode van ononderbroken erfopvolging die tot in de 20ste eeuw zou duren. Kernhem behoorde tot de buurschap Ede-Veldhuizen. Het strategische belang van de ("woeste") veengronden leidde ertoe dat het gebied lange tijd onontgonnen is gebleven. Er zijn uit deze periode dan ook geen ingrijpende ruimtelijke ontwikkelingen op het landgoed bekend.

Kernhem in de 17de eeuw

Carel van Arnhem breidde het goed in 1607 uit met boerderij *De Slijpkruik*. Bij dit erf behoorde ook een aandeel in het Eder bos.

In 1623 was boerderij *De Kalverkamp* volledig aangekocht. De kamptonginningen rond de boerderij dateren mogelijk al uit de vroege middeleeuwen.

In 1665, bij het overlijden van nieuwe eigenaar Van Wassenaer Obdam, maakten ook de erven *Bouwhuis*, *Engelenhove* (herbouwd in de 18^e eeuw, beide bewaard gebleven) en verder *De Koekelt*, *De Horst* en *Wetering* (verloren gegaan) deel uit van Kernhem, evenals een groot deel van de buurtgronden in Ede, uitgestrekte veengronden en wei- en hooilanden. Ook de kamptonginningen rond *Bouwhuis* en *Engelenhove* zijn mogelijk vroeg-middeleeuws. De heren van Kernhem groeiden uit tot feodale grootgrondbezitters.

Aan het eind van de 17de eeuw groeide de bevolking en werd wegens een grotere behoefte aan cultuurgrond een begin gemaakt met de ontginning van de landbouwkundig onaantrekkelijke, lage en natte veengronden ten westen van Kernhem. Voor optimale ontwatering kregen de percelen een lange smalle vorm, die ter plaatse nog sporadisch herkenbaar aanwezig is.

Vanwege de ontwikkelingen op militair terrein in de 17^e eeuw konden burchten niet meer effectief verdedigd worden. Vanwege de teloorgang van deze functie werden bij het kasteel buitengrachts een moestuin en een boomgaard aangelegd. De beslotenheid van de aanleg maakt langzaam plaats voor openheid.

Kernhem in de 18de eeuw

Vanaf ca. 1715 werd ook de tuin- en parkaanleg rond het middeleeuwse kasteel omgevormd tot een aanleg in formele stijl, geïnspireerd door de in de 17^e eeuw in Frankrijk in zwang geraakte classicistische tuinstijlen². Kenmerkend hiervoor is een symmetrische compositie bestaande uit rechte lijnen en lanen, gedomineerd door een centrale symmetrische as waarin de meest voorname bebouwing werd geplaatst en haaks daarop enkele dwarsassen. In de groenaanleg verschoof het accent van nuts- naar siertuin. Karakteristieke onderdelen van deze tuinstijl op het landgoed:

² Bijvoorbeeld naar aanleiding van het werk "Le Jardin de Plaisir" (over de tuin van Versailles) van A. Mollet. Architectuur- en tuinhistorisch gezien is er feitelijk sprake van het tijdperk van de Barok, dat echter in Frankrijk een zeer classicistische signatuur had.

1. als hoofdzichtas een oorspronkelijk drie kilometer lange allee (ca. 1715-1734), thans Doolhoflaan-Kernhemselaan-Veenselaan. Het feit dat deze centrale as zich buiten de eigenlijke aanleg uitstrekt, over de bijbehorende agrarische gronden, duidt op invloeden vanuit het Frans Classicisme (i.t.t. het Hollandse Classicisme). De lange as wekt hierbij een indruk van oneindigheid en assimilatie met het omringende landschap;
2. een doolhof met bijzondere padenstructuur (waarschijnlijk 1734), aangelegd aan het einde van deze as in het Edese bos op een mogelijke grafheuvel uit de bronstijd³. Toen Doolhoflaan en doolhof aangelegd waren werd het voorheen besloten Edese bos toegankelijk voor de bevolking.
3. diverse min of meer haaks hierop staande dwarsassen en andere secundaire lanen en paden, aangelegd langs indertijd bestaande paden of perceelsgrenzen en vooral bedoeld om de boerderijen met de hoofdas te verbinden. Voorbeelden zijn de voormalige Postweg, thans omgevormd en omgedoopt tot Kernhemseweg, de voormalige Kraats, thans rechtgetrokken en omgedoopt tot Kalverkampweg, de paden achterlangs de latere parkjes Viskom en Hanenburg, de zgn. Rode Allee met zichtas vanaf de N224 op het wagenschuurtje ('zwarte schuur') bij huis Kernhem, het pad achterlangs boerderij Engelenhove evenals de rondgebogen wegen door (half-)open en bebost gebied ten noorden en oosten van deze boerderij (vanaf de Kernhemseweg naar de Doolhoflaan). Verder werd het 18de eeuwse aanzicht van het landgoed vooral bepaald door karakteristieke houtwallen en hagen rond de boerderijen, bouw- en weilanden en langs wegen en paden.

Kernhem in de 19de eeuw

Jacob Unico Willem van Wassenaer liet na zijn aantreden als heer van Kernhem de grachten dempen, het middeleeuwse kasteel slopen en op de fundamenten van de oude burcht een nieuw landhuis optrekken (1802-1803) in classicistische stijl, karakteristiek voor de Napoleontische periode. De direct omliggende, formele aanleg wordt gedeeltelijk getransformeerd tot een aanleg in Vroege Landschapsstijl, in de 18^e eeuw in Engeland ontstaan. De natuur diende als inspiratiebron voor de inrichting van het ideale landschap. Kenmerkend voor de vroege fase van de Landschapsstijl is de kleinschalige omvorming en versiering van terreingedeelten door de aanleg van asymmetrische en golvende elementen als kronkelpaadjes, heuveltjes en slingerende waterlopen binnen de bestaande, nog geometrische, hoofdstructuur. Karakteristieke onderdelen van deze tuinstijl op het landgoed:

1. landschappelijk parkje met kom direct ten noorden van het hoofdhuis (XIXa);
2. de parkjes Viskom (zuidelijk van de Kernhemselaan, met een centrale kom) en Hanenburg (noordelijk van de Kernhemselaan, met een door water omgeven eilandje waarop een in 1920 verdwenen theekoepel stond), beide gesitueerd ten westen van het hoofdhuis aan een oudere dwarsas van de Kernhemselaan.

In de negentiende eeuw ging de overheid de verdeling en ontginning van gemeenschappelijke, woeste gronden bevorderen. Deze ontginningen hadden invloed op het landschap, evenals de hiermee gepaard gaande aanleg van wegen voor transport. De aanleg van de "Groote Straatweg" van Amsterdam naar Arnhem dateert ook uit de 19de eeuw en werd een eeuw later herschapen tot rijksweg 24 en is nu de provinciale weg N224.

Kernhem in de 20ste eeuw

Gedurende de eerste decennia van de 20ste eeuw werden grote delen van de nog niet ontgonnen woeste gronden van Kernhem met Grove Den beplant, in de veronderstelling dat deze aanplant het meest geschikt was om heidegrond in bouwland om te zetten. Het kleine landschappelijke parkje (oorspronkelijk 19de eeuws) en voormalige bouwland ten zuiden van het hoofdhuis werd getransformeerd in een tuinstijl die nog steeds invloeden vertoont van de, op dat moment reeds ouderwetse, Landschapsstijl. Het hoofdhuis werd hierdoor vanaf de zuidzijde deels aan het zicht onttrokken. In 1970 werd Kernhem geschonken aan de gemeente, echter onder de verplichting dat "[...] het onroerend goed, gerangschikt onder de Natuurschoonwet, ook in vervolg zal worden aangemerkt als landgoed waarbij de gemeente het rustig en vreedzaam bezit werd gewaarborg."⁴

³ Zie J. Koops, *Oudheidkundige belevenissen in Ede*, in: Vrij Uit, april 1974.

⁴ Zie notariële akte d.d. 07-09-1970.

3. HUIDIGE RUIMTELIJKE KARAKTER en BEGRENZING

verstoringen

Vooraf enkele 20ste eeuwse ontwikkelingen hebben storende invloed gehad op het karakter, de herkenbaarheid en de samenhang van de diverse onderdelen van het landgoed.

Aan de randen van het landgoed hebben de aanleg van een begraafplaats, zuivelfabriek en trafostation (zuid-oost), de opgerukte dorpsbebouwing (zuiden) en de recente nieuwbouwwijk Kernhem (westen) fors afbreuk gedaan aan het karakter van deze oorspronkelijk bij het landgoed behorende percelen. Het karakteristieke bodemgebruik, verkavelingspatronen en beplanting in deze delen zijn hierdoor nagenoeg verdwenen, de as Veenselaan/Kernhemselaan/Doolhoflaan -aangelegd als centrale lijn midden in de aanleg- scheert hierdoor thans voor een deel rakelings langs deze binnengedrongen verstoringen.

Eveneens vertroebelend voor de perceptie zijn de aanleg van de spoorlijn Ede–Nijkerk in 1902 (kippenlijntje), de verbreding of nieuwe aanleg van de rijksweg Arnhem–Utrecht, Lunterseweg en Kernhemseweg geweest. Zij doorkruisen weliswaar de historisch gelaagde laan- en padenstructuur, maar hebben beduidend minder negatieve invloed gehad dan eerdergenoemde ontwikkelingen.

gaafheid

Van het resterende deel van het landgoed zijn echter de structuur, stoffering, bebouwing en het oorspronkelijke agrarische karakter vrij gaaf bewaard gebleven. De oorspronkelijke visuele en functionele samenhang tussen huis Kernhem en de boerderijen wordt uitgedrukt in de ruimtelijke situering van de gebouwen ten opzichte van elkaar en door hun onderlinge verbondenheid middels het lanenstelsel. De relatie tussen de boerderijen en de omringende landerijen is eeuwenoud en vrijwel nergens in de aanleg definitief verstoord geraakt. In de ruimtelijke opzet van het binnen de begrenzing gelegen gebied geven de lanen, paden, percelen, verkavelingen, beplantingen, bodemgebruik, architectuur en andere structurende elementen nog steeds een goed beeld van de gefaseerde historische ontwikkelingen uit de voorgaande 600 jaren.

begrenzing

In het bepalen van de begrenzing van het te beschermen Gezicht is het voorgaande dan ook in overweging genomen. De volgende begrenzing wordt gehanteerd (zie ook bijbehorende kaart):

- aan de westzijde worden de Lunterseweg, een deel van de Kernhemseweg en de plangrens van het bestemmingsplan Agrarisch Buitengebied aangehouden;
- aan de oostzijde de spoorlijn en de gronden grenzend aan het NIZO. De Doolhoflaan en het Doolhof vormen de meest oostelijk gelegen onderdelen van het Gezicht;
- aan de noordzijde de plangrens van het bestemmingsplan Agrarisch Buitengebied;
- aan de zuidzijde deels de rijksweg N224 en deels de zuidrand van de percelen waarop boerderij De Slijpkruik met belendend bouwland is gelegen, begrensd door o.a. de Slijpkruikweg en de De Ruijterstraat.

Binnen deze grenzen hebben (naast de reeds genoemde spoorlijn, N224 en Kernhemseweg) slechts enkele ontwikkelingen plaatsgevonden die enigszins storend werken op het oorspronkelijke geheel:

- op verschillende plaatsen is nieuwbouw gerealiseerd die, gelet op de bijzondere ontwikkelingsgeschiedenis, als een Fremdkörper binnen het te beschermen Gezicht mag worden aangeduid. Hieronder vallen het aan de N224 gelegen tuincentrum (zuidoost), enkele hoogspanningsmasten, de burgerwoning aan het begin van de Kernhemseweg (zuid) en het onderkomen van de padvinderij nabij het punt waar de Doolhoflaan de spoorlijn kruist (centraal).
- de oorspronkelijke architectonische elementen van het landgoed zijn op zichzelf slechts in geringe mate aangetast. Ze genieten in meerderheid reeds bescherming als (gemeentelijk of rijks-) monument. De toevoeging van nieuwe, niet met het historisch beeld strokende bedrijfsopstallen en de veelal hiermee gepaard gaande gewijzigde erfindelingen doen echter sterk afbreuk aan het karakteristieke beeld van een historisch boerenhof.
- daarnaast heeft het sedert de overdracht ontoereikende (of achterwege blijven van) onderhoud aan de lanen en paden onmiskenbaar geleid tot vertroebeling van de belangrijkste samenbindende ruimtelijke structuur van het landgoed. Hetzelfde kan gezegd worden over de verscheidene solitaire landschappelijke elementen als de Doolhof en de parkjes Hanenburg en de Viskom.

4. NADERE TYPERING

onderdelen

Het historisch gegroeide ensemble Landgoed Kernhem bestaat thans uit de volgende samenstellende onderdelen:

- tuin- en parkaanleg met zowel classicistische als (vroeg-) landschappelijke tuinstijlelementen, o.a.:
 - *lanenstelsel* (Veenselaan, Kernhemselaan, Doolhoflaan [XVIIIa] en diverse dwarsassen [XVIIIb])
 - *doolhof* (XVIIIc, aangelegd op een prehistorische grafheuvel)
 - *parkje* rond de Hanenburg [XIXa]
 - *parkje* rond de Viskom [XIXa]
 - *parkjes* direct ten noorden [XIXa] en ten zuiden [XXa] van het hoofdgebouw
- verspreid gesitueerd rond de boerderijen:
 - diverse *kampen en bospercelen*, die vanwege de voormalige land- en bosbouwactiviteiten een functioneel onderdeel uitmaken van het geheel.
- complex Kernhemseweg 7:
 - *sporen middeleeuwse kasteelterrein, voorburchterrein en gedempte slotgracht*
 - *Huis Kernhem* (1802, rijksmonument)
- complex Kernhemseweg 3-5:
 - *voormalig koetshuis* (XVIII, rijksmonument)
 - *wagenshuur* (gemeentelijk monument)
- complex boerderij Engelenhove, Kernhemseweg 6:
 - *boerderij* (XIX, rijksmonument)
 - *wagenshuur* (XIXb, rijksmonument)
 - *hooiberg* (ca. 1900, gemeentelijk monument)
- complex boerderij Bouwhuis, Kernhemseweg 15 (Bouwhuis):
 - *boerderij met erf* (gemeentelijk monument)
 - *bakhuis met privaat* (gemeentelijk monument)
- complex boerderij De Kalverkamp, Kalverkampweg 1:
 - *boerderij met erf* (XIXd, gemeentelijk monument)
 - *bakhuis* (XIXd, gemeentelijk monument)
 - *varkenskot* (oorspr. XIXd, 2003 herbouwd)
 - *wagenshuur* (XIXd, gemeentelijk monument)
 - *schaapskooi* (XIXd, gemeentelijk monument)
 - *karloods* (XIXd, gemeentelijk monument)
- complex boerderij Slijpkruik, Slijpkruikweg 54:
 - *boerderij* (XIX, rijksmonument)
 - *bakhuis* (XIX, rijksmonument)
 - *erf* (gemeentelijk monument)
 - *varkenskot* (gemeentelijk monument)
 - *schaapskooi* (gemeentelijk monument)
 - *wagenshuur* (gemeentelijk monument)
 - *veldschuur* (gemeentelijk monument)

Het is evident dat het landgoed zijn cultuurhistorische waarde juist ontleent aan de samenhang, de historisch-ruimtelijke structuur, van de vorm en aanwezigheid van parklandschap, akker-, bos- en graspercelen en spaarzaam aanwezige architectuur. Het is dientengevolge noodzakelijk om juist deze samenhang, de historisch-ruimtelijke structuur, te waarborgen opdat het totaalbeeld van het landgoed niet verloren gaat of wordt aangetast.

landschap

Men moet bij een dergelijk nadrukkelijk aanwezige landschappelijke component wel rekening houden met het feit dat de oorspronkelijke aanplant ouder en groter wordt en slachtoffer kan worden van bijvoorbeeld ziekten. De aanplant is echter bepalend voor impressie en, deels, de onderlinge samenhang van het gebied. Het beeld van de aanplant verandert met de tijd en zal dus om een voortdurende

zorg vragen. Een zorg die de nog aanwezige kenmerken en inrichting van het landschap respecteert en handhaaft.

architectuur

De aanwezige *architectuur* in het gebied is, met uitzondering van enkele reeds genoemde recente verstoringen, karakteristiek voor de ontwikkelingsgeschiedenis. De historische, functioneel-ruimtelijke samenhang tussen deze objecten is evident en grotendeels herkenbaar bewaard gebleven. Ook de architectonische samenhang, tot uitdrukking komend in onder andere hoofdvorm, stijl, materiaal, kleur en detaillering, is grotendeels in tact gebleven.

Beschrijvingen van de afzonderlijke objecten in het gebied met een beschermde status bevinden zich in de desbetreffende monumentenregisters.

kaart

Op de bij deze toelichting gevoegde kaart is de begrenzing van het Gezicht aangegeven evenals de belangrijkste componenten die het karakter van het beschermd Gezicht bepalen: bebouwing, structuur en infrastructuur.

5. WAARDERING

Het Landgoed Kernhem is van algemeen lokaal belang vanwege:

Cultuurhistorische waarden

- Het landgoed is in hoge mate van belang als bijzondere uitdrukking van sociaal-economische, defensieve, recreatieve en landschappelijke ontwikkelingen.
- Het landgoed is als een van de oudste landgoederen van Nederland in zeer hoge mate van belang vanwege de ouderdom en ruime ontwikkelingsgeschiedenis, traceerbaar vanaf de middeleeuwen (archeologische relictten) tot in de twintigste eeuw (laatste zichtbare toevoegingen).

Historisch-(steden)bouwkundige, tuinhistorische en archeologische waarden

- Het gebied is in hoge mate van belang voor de geschiedenis van de tuinkunst, vooral vanwege de coherentie en bijzonderheid van de aan de Frans-classicistische en Vroeg-Landschappelijke tuinstijl ontleende componenten (bv. doolhof, zichttas, ontsluiting boerderijen aan lanenstelsel, etc.).
- Het gebied is in hoge mate van belang voor de geschiedenis van de architectuur, vooral vanwege de relatief gaaf bewaard gebleven opstallen, de hiervoor gehanteerde bouwstijlen, constructiemethoden, materialen en ornamentiek.
- Het gebied is in redelijke mate van belang wegens de bijzondere verkaveling in relatie tot de specifieke functies en bodemgebruik.
- Het gebied is in hoge mate van belang vanwege de in het gebied vastgestelde archeologische waarden.

Situationele waarden

- Het gebied is in zeer hoge mate van belang wegens de bijzondere historisch-ruimtelijke samenhang tussen bospercelen, agrarische percelen, tuin-/parkgronden, de verbindende lanen- en padenstructuur en de aanwezige bebouwing of archeologische resten daarvan.
- Het gebied is in hoge mate van belang wegens de hoogwaardige kwaliteit van de aanwezige bebouwing (monumenten), de situering ten opzichte van elkaar en binnen de totale aanleg in relatie tot de groenvoorzieningen, wegen en terreingesteldheid.

Gaafheid/herkenbaarheid

- Het gebied is in zeer hoge mate van belang wegens de herkenbaarheid en gaafheid van de oorspronkelijke historisch-ruimtelijke structuur, bebouwing en functionele opzet als geheel.
- Het gebied is in hoge mate van belang wegens de architectonische gaafheid van de oorspronkelijke bebouwing.
- Het gebied is in hoge mate van belang wegens de structurele en (in mindere mate) visuele gaafheid van de landschappelijke omgeving.

Zeldzaamheid

- Het gebied is in zeer hoge mate van belang wegens de lokale zeldzaamheid van het type (landgoed) in combinatie met de opmerkelijke ouderdom.

6. LITERATUUR & BRONNEN

- G.H. de Boer, *Gemeente Ede, Landgoed Kernhem. Aanvullende Archeologische Inventarisatie*, Amsterdam 2000 (Raap-rapport 615)
- W. Kervel, *Toekomstverkenning voor het landgoed Kernhem*, Ede 1988
- G.M. van Laar-Melchior, *Historisch-geografisch onderzoek ten behoeve van visievorming van de landschapsstructuur voor het gebied tussen Ede en Lunteren*, Ede 1992 (herdruk 1994)
- O. Odé, *Gemeente Ede, plangebied Kernhem. Waarderend archeologisch onderzoek vindplaats 1*, Amsterdam 1997 (Raap-rapport 307)
- C.M. Soonius, *Gemeente Ede, Landgoed Kernhem. Deelgebied manifestatie Fleurig; een archeologische inventarisatie en kartering*, Amsterdam 1998 (Raap-rapport 350)
- Stichting PHB, *Historisch onderzoek Kernhem*, s.l. 2000
- H. Wieringa, *voorontwerp bestemmingsplan Landgoed Kernhem*, Nieuwland Advies, Ede 2001

APPENDIX: 7. BETEKENIS BESCHERMD STADS- EN DORPSGEZICHT

Algemeen

De aanwijzing als beschermd Gezicht heeft nadrukkelijk *niet* de bedoeling om het betreffende gebied te isoleren ten opzichte van de omgeving en de dynamiek te vervangen door een statisch geheel dat onder geen beding zou kunnen veranderen. Dat dit inderdaad niet het geval hoeft te zijn, valt af te leiden uit de ontwikkelingen die nog dagelijks plaatsvinden in bijvoorbeeld de binnensteden van Haarlem en Maastricht, beide beschermde gezichten op rijksniveau: terwijl de historische structuren intact blijven, wordt op zwakkere locaties gewoon (vervangende) nieuwbouw gepleegd en vinden veranderingen in het gebruik plaats voor zover die passen binnen het historisch gegroeide karakter. In de doelstellingen van het instrument bestaat er geen verschil tussen aanwijzing van een beschermd Gezicht op gemeentelijk niveau of op rijksniveau.

- De aanwijzing als beschermd Gezicht is primair een erkenning van het bijzondere historische karakter van het gebied. Doorgaans bestaat dit karakter uit een samenspel van de stedenbouwkundige en/of landschappelijke structuur, het aanzien van de bebouwing en de wijze waarop grond en gebouwen worden benut.
- Beoogde doelstelling van aanwijzing is het behoud van de historische karakteristieken en deze nadrukkelijk een plaats te geven in de toekomstige ontwikkelingen. Dit gebeurt door middel van een bestemmingsplan dat de gemeente normaliter als uitvloeisel van de aanwijzing moet opstellen, conform de bepalingen in de Monumentenverordening Ede 1998 of -in geval van een aanwijzing als beschermd Gezicht op rijksniveau- de Monumentenwet 1988. In de praktijk betekent dit dat de historische karakteristieken, zoals omschreven in de toelichting, een belangrijke plaats moeten krijgen bij de ruimtelijke inrichting. Zo krijgt ook het in eeuwen gegroeide cultuurlandschap een formele en inzichtelijke plaats in de besluitvorming, naast andere belangen.
- De aanwijzing als beschermd Gezicht kan voor de gemeente ook aanleiding zijn om sturend op te treden in de architectonische vormgeving. Dit kan zij bijvoorbeeld doen door -in aanvulling op het bestemmingsplan- een beeldkwaliteitsplan of specifiek welstandsbeleid op te stellen voor het betreffende gebied.
- Als bijkomend effect biedt de bescherming een zekere mate van continuïteit aan het ruimtelijk beleid van de gemeente en daarmee een bepaalde rechtszekerheid aan alle belanghebbenden. Immers, vanwege de bescherming zal ook bij een toekomstige wijziging van het bestemmingsplan de historische karakteristiek op eenzelfde wijze moeten worden meegewogen.

Het is niet zo dat de panden die binnen een beschermd dorpsgezicht vallen automatisch de status van beschermd monument verwerven. Bescherming van gezichten en bescherming van objecten zijn verschillende instrumenten uit dezelfde Monumentenverordening die elkaar kunnen aanvullen maar niet vervangen. Terwijl de gezichtsbescherming is gericht op de stedenbouwkundige en/of landschappelijke karakteristiek en het toekomstig functioneren daarvan wil veiligstellen, is de objectbescherming erop gericht het architectonische beeld veilig te stellen en de authenticiteit van het materiaal te behouden. Het feit dat binnen de grenzen van het Beschermd Dorpsgezicht Landgoed Kernhem zoveel objecten zijn gelegen met een beschermde status, getuigt enkel van de kwaliteit van de in het gebied aanwezige bebouwing.

Kernhem

De cultuurhistorische waarden binnen de grenzen van het Gezicht zijn evident. Diverse, vooral in de 20e eeuw ingezette ontwikkelingen hebben echter afbreuk gedaan aan deze waarden. Een vrije ontwikkeling (of een summere regeling) zou uiteindelijk van de bestaande kwaliteiten weinig overlaten.

Door bewust te kiezen voor instandhouding en uitvoering te geven aan een beleid dat gericht is op de instandhouding en versterking van de cultuurhistorische en landschappelijke waarden, hoeft de rol van Kernhem als waardevolle, historische buitenplaats nog niet te zijn uitgespeeld. Gelet op de thans nog aanwezige waarden, is een planologische bescherming door middel van een gebiedsomvattend bestemmingsplan dan ook op zijn plaats.

APPENDIX: 8. RECHTSGEVOLGEN

De specifieke rechtsgevolgen van aanwijzing van een Beschermd Gezicht op gemeentelijk niveau zijn afhankelijk van de bepalingen in de gemeentelijke monumentenverordening en kunnen dus in principe per gemeente verschillen. Op basis van de Monumentenverordening Ede 1998 zijn twee belangrijke gevolgen aan te geven:

A. Afbraak, verstoring, verplaatsing, wijziging en/of ontsierend herstel of gebruik van het Beschermd Gezicht is verboden zonder vergunning van burgemeester en wethouders (art. 16,1 en 4 t/m 13)
Voor deze ingrepen moet dus een monumentenvergunning worden aangevraagd. Burgemeester en wethouders beslissen hierover op advies van de gemeentelijke monumentencommissie.

B. Met het oog op de planologische bescherming bepaalt artikel 17 dat bij dit aanwijzingsvoorstel tevens wordt aangegeven in hoeverre in de op het moment van aanwijzing geldende bestemmingsplannen de doelstellingen die met de aanwijzing worden beoogd voldoende worden gewaarborgd. Wanneer deze doelstellingen onvoldoende worden gewaarborgd dan zal conform artikel 18 overwogen moeten worden een nieuw plan voor te bereiden of het bestaande bestemmingsplan te herzien.

Binnen de grenzen van het te beschermen Dorpsgezicht Landgoed Kernhem zijn in dit verband vier bestemmingsplannen van belang die toelichting behoeven:

1. bestemmingsplan "Boerderij De Slijpkruik", raadsbesluit 17/11/1994, GS 16/03/1995.

Dit kleine bestemmingsplan heeft enkel betrekking op het perceel van boerderij De Slijpkruik. Het gehele plan valt binnen de begrenzing van het te beschermen Gezicht.

Het plan wordt gekenmerkt door een gedetailleerde wijze van bestemmen wat verband houdt met het reeds onderkende waardevolle karakter van het gebied. Gronden hebben als bestemming "agrarisch", "groenvoorziening" en "monumentaal erf". Verder zijn de diverse objecten met een beschermd status aangeduid evenals de elementen met een grote landschappelijke waarde. De gebouwengrens is uitermate strak gehanteerd.

- conclusie: het plan kent voldoende waarborgen voor toekomstige instandhouding van de waardevolle karakteristieken. Herziening is niet nodig.

2. bestemmingsplan "Ede / omgeving Slijpkruikweg - Trompstraat - De Ruijterstraat", raadsbesluit 08/06/2000, GS 13/09/2000.

Dit eveneens relatief kleine bestemmingsplan beslaat het gebied direct ten oosten en zuiden van boerderij De Slijpkruik. Enkel de weide direct ten oosten van boerderij De Slijpkruik valt binnen de begrenzing van het te beschermen Gezicht.

Genoemde weide heeft de bestemming "groenvoorziening". Het oprichten van bebouwing in dit gebied, de grootste bedreiging voor de verstoring van het karakter, is daarmee uitgesloten. Aantal en soort groenvoorzieningen zijn echter zeer ruim omschreven, hetgeen tot een (weliswaar reversibele) versnippering van het gebied zou kunnen leiden.

Als uitgangspunt bij het vervaardigen van de bestemmingsplankaart is o.a. reeds gehanteerd dat de naastgelegen boerderij De Slijpkruik met erf en open ruimte 'als onderdeel van het landgoed herkenbaar moet blijven en een samenhangende eenheid moet vormen vanaf de N224'.

- conclusie: dit deel van het plan kent voldoende waarborgen voor toekomstige instandhouding van de waardevolle karakteristiek. Herziening is niet nodig.

3. bestemmingsplan "kern Ede / omgeving Amsterdamseweg – Rijksweg Renswoude – Planken Wambuis – Lunterseweg", raadsbesluit 12/03/1981, GS 09/11/1981

Van dit relatief grote bestemmingsplan valt enkel een smal stukje N-224 (tussen boerderij De Slijpkruik en het gebied van Huis Kernhem) binnen het te beschermen Gezicht. De N-224 volgt nog deels het tracé van de voormalige "Groote Straatweg" van Amsterdam naar Arnhem. De gronden zijn nu bestemd als openbare wegen (wegen, berm) en openbaar groen (smalle groenstroken). Deze functionele bestemming zal dan ook – mede gelet op de beperkte afmeting

van dit deelgebied- weinig aanleiding kunnen geven tot grootschalige verslechtering in de toekomst.

- conclusie: het plan kent voldoende waarborgen. Herziening is niet nodig.

4. bestemmingsplan "Landgoed Kernhem" (voorontwerp 08/2001, nog vast te stellen).

Dit nog vast te stellen bestemmingsplan beslaat het resterende gebied van het te beschermen Gezicht en is daarmee verreweg het belangrijkste op het Gezicht betrekking hebbende bestemmingsplan. Omdat de procedure tot aanwijzing als beschermd Gezicht nagenoeg gelijk op gaat met de procedure voor een nieuw bestemmingsplan, wordt voor dit gebied niet de serie vigerende kaders, maar het nieuwe bestemmingsplan in de overwegingen betrokken.

Oorspronkelijke aanleiding voor vaststelling van een nieuw plan was de behoefte aan één helder juridisch-planologisch kader, mede als uitvloeisel van de evaluatie van het evenement Fleurig in 1999. Omdat de doelstellingen die met de aanwijzing als Beschermd Stads- en Dorpsgezicht worden beoogd vooral op bestemmingsplanniveau hun uitwerking moeten vinden, is juist ten behoeve van dit nieuwe bestemmingsplan eerst uitgebreid vooronderzoek gedaan naar de cultuurhistorische waarden (archeologie, historische-geografie en historische [steden-]bouwkunde) in dit gebied.

Het nieuwe bestemmingsplan beoogt dan ook nadrukkelijk allereerst de waardevolle historische karakteristieken voor de toekomst veilig te stellen. Niet alleen is aandacht besteed aan solitaire objecten met een beschermd monumentenstatus, maar ook zijn alle structuurlijnen en -elementen (lanen, park, bos, agrarisch) aangeduid met dienovereenkomstige bestemming. En behalve voor historische (steden-)bouwkunde en landschapshistorie is er aandacht voor archeologie door het archeologisch waardevolle gebied binnen het te beschermen Gezicht als zodanig te duiden. Al deze elementen krijgen op deze manier nadrukkelijk een plaats binnen de toekomstige ontwikkelingen waarin -onder invloed van de toenemende bevolkingsdruk vanuit Ede- vooral het recreatieve aspect van het landgoed een belangrijkere plaats zal gaan innemen.

- conclusie: het plan kent voldoende waarborgen voor toekomstige instandhouding van de waardevolle karakteristieken.

Samenvattend kan gesteld worden dat de vier bovenstaande, op het te beschermen Gezicht van toepassing zijnde bestemmingsplannen voldoende waarborgen bevatten voor toekomstig behoud van de waardevolle historische karakteristieken van het landgoed en aanpassing in enig opzicht, zoals bedoeld in artikel 18 van de Monumentenverordening Ede 1998, achterwege kan blijven. De aanwijzing van landgoed Kernhem als Beschermd Dorpsgezicht heeft in deze zin dus geen rechtsgevolg.

APPENDIX: 9. UITGANGSPUNTEN VOOR TOEKOMSTIG RUIMTELIJK BELEID

In zijn algemeenheid dient het toekomstig ruimtelijk beleid ten aanzien van Kernhem gericht te zijn op behoud en versterking van bestaande karakteristieken alsmede het incidenteel toelaten van passende aanvullingen daarop. De volgende uitgangspunten kunnen als richtlijn worden gehanteerd:

zichtbare elementen (landschap, tuinkunst, bouwkunde):

- *Primair moet worden gestreefd naar behoud en versterking van bestaande kwaliteiten en karakteristieken.*
Storende elementen op grond van een in het verleden minder stringent gevoerd beleid kunnen worden geaccepteerd, maar naar een beter passende invulling moet worden gezocht wanneer zij opgeheven c.q. overbodig worden (of overbodig gemaakt kunnen worden). Een goed referentiebeeld voor de meest wenselijke ruimtelijke structuur kan de historisch gegroeide verschijningsvorm van het landgoed van omstreeks 1900 zijn, vlak voor het begin van de eerste, vooral onder invloed van de industriële ontwikkeling optredende, grootschalige verstoringen. Binnen dit referentiebeeld passen gebruiksvormen als landbouw, natuur, recreatie en incidentele bewoning, echter onder het voorbehoud dat deze functies het karakter en de historische balans van het landgoed niet negatief beïnvloeden. Daarnaast kleinschalige agrarische activiteiten, gelijksoortige agrarische bebouwing en een extensief gebruik van de infrastructurele voorzieningen.
Op de bestemmingsplankaart dienen de beschermde monumentale objecten duidelijk aangegeven te worden alsmede de overige waardevolle cultuurhistorische elementen als de structurende lanen/paden, tuinen/parkjes en weiden/akkers/bossen.
☞ Voor plannen gericht op *behoud en versterking* verlenen b&w een monumentenvergunning op advies van de monumentencommissie.
- *In sommige gevallen kan er worden gekozen voor een historisch-exacte reconstructie van deels verloren gegane structuren en/of opstallen.*
In deze gevallen moet er echter zonder meer duidelijkheid bestaan over de oorspronkelijke situatie, aantoonbaar gemaakt aan de hand van overtuigend historisch documentatiemateriaal. Is dit niet het geval, dan dient een dergelijk plan gezien te worden als een nieuwe toevoeging aan het landgoed en niet als een reconstructie.
☞ Voor plannen gericht op *reconstructie* verlenen b&w een monumenten- (en bouw-)vergunning. Hierbij dient de monumentencommissie, en in sommige gevallen ook de welstandscommissie, om advies te worden gevraagd.
- *Nieuwe landschappelijke en/of architectonische toevoegingen die niet historisch zijn, maar enerzijds passen in de geest van het oorspronkelijke ruimtelijke karakter en anderzijds geen afbreuk doen aan bestaande waarden, kunnen aanvaardbaar zijn.*
Hier dient echter zeer terughoudend mee te worden omgegaan. Om duidelijk het onderscheid aan te geven tussen de historisch overgeleverde elementen en nieuwe toevoegingen in de 21^e eeuw, dienen deze elementen in principe eigentijds uitgevoerd te worden *mits* rekening wordt gehouden met de historische uitstraling en verhoudingen. Hierbij dient men zich te realiseren dat het landgoed er ook anders had uitgezien wanneer de bloeiperiode langer had geduurd dan tot aan het begin van de 20e eeuw.
☞ Voor plannen gericht op *incidentele nieuwe toevoegingen* verlenen b&w de benodigde vergunningen. Hierbij dienen de monumentencommissie en de welstandscommissie om advies te worden gevraagd.

onzichtbare elementen (archeologie):

Primair moet worden gestreefd naar instandhouding van het archeologisch bodemarchief.

Naar aanleiding van de resultaten van een archeologische inventarisatie is het gehele te beschermen Gezicht aan te duiden als archeologisch waardevol gebied. Dit gebied is onder te verdelen in delen mét en delen zonder een beschermend esdek. Het verdient aanbeveling om in

de gebieden zonder conserverend esdek voor alle bodemingrepen een aanlegvergunning verplicht te stellen. In de gebieden mét conserverend esdek dient een aanlegvergunning verplicht te worden gesteld voor alle bodemingrepen dieper dan 0,4 meter beneden maaiveld.

☞ Burgemeester en wethouders verlenen hiervoor vergunning op advies van de monumentencommissie in overleg met de provinciaal en gemeentelijk archeoloog.